

پلیس و حقو و شهروندی

مؤلفان:

مهدی مقیمی، کبریا بهدین و سلیمان ملک باده

شناسه: مقیمی، مهدی، ۱۳۶۰؛

عنوان و نام پدیدآور: پلیس و حقوق شهروندی؛

مولفان: مهدی مقیمی، کبریا بهدین، سلیمان ملک زاده

مشخصات نشر: تهران: دانشگاه علوم انتظامی ناجا، معاونت پژوهش، اداره چاپ و نشر، ۱۳۹۲؛

مشخصات ظاهری: ۳۸۲ص: جدول.

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۶۶۴۷-۵۲-۴

وضعیت فهرست‌نویسی: فیا؛

یادداشت: کتابنامه: ص. ۳۵۲ - ۳۶۳؛ همچنین به صورت زیرنویس.

موضوع: پلیس و اجتماع - ایران؛

موضوع: حقوق مدنی - ایران؛

موضوع: امنیت داخلی؛

موضوع: امنیت قضایی - ایران.

شناسه رده: بهدین، کبریا، ۱۳۵۸؛

شناسه افزوده: سلیمان، ملک زاده، ۱۳۴۵

شناسه افزوده: دانشگاه علوم ایالتی ناجا. اداره چاپ و نشر؛

رده‌بندی کنگره: [H۹۳۶] الف ۷۳۳۷: ۱۳۹۲؛

رده‌بندی دیویی: ۳۶۳.

شماره کتابشناسی ملی: ۳۲۸۱۲۴۶

پلیس و حقوق شهروندی

نویسندگان: مهدی مقیمی، کبریا بهدین و سلیمان ملک زاده

ویراستار علمی: قادر زارع مهدوی

ویراستار ادبی: غلامرضا زندی

صفحه‌آرایی و آماده‌سازی: نگاه‌گستران فردا

طراح جلد: فاطمه پورروح‌الامین

ناشر: دانشگاه علوم انتظامی امین

نوبت چاپ: اول، ۱۳۹۳

تیراژ: ۵۰۰ نسخه

قیمت: ۱۲۰۰۰ تومان

چاپ و صحافی: مرکز چاپ و نشر ساعس ناجا (ایمان)

حق چاپ محفوظ است.

نشانی: تهران، اتوبان شهید همت غرب، دانشگاه علوم انتظامی امین - معاونت پژوهش - اداره چاپ و نشر

شماره تماس: ۴۸۹۳۱۲۹۳ - دورنگار: ۴۸۹۳۱۲۹۳

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۵	سخن ناشر
۶	پیشگفتار مؤلفان
۷	هدف از نگارش کتاب و ضرورت آن
۹	مقدمه
۱۱	فصل اول: امنیت و پلیس
۱۲	مبحث اول: مفهوم امنیت
۱۵	گفتار اول: مبانی نظری امنیت
۳۰	گفتار دوم: مفهوم امنیت اجتماعی
۴۰	مبحث دوم: سازمان پلیس
۴۰	گفتار اول: آشنایی با سازمان پلیس
۶۳	گفتار دوم: تاریخچه و وظایف پلیس در ایران
۹۱	فصل دوم: شناخت مفهوم حقوق شهروندی
۹۳	مبحث اول: معنا و مفهوم شهروندی
۹۳	گفتار اول: مفهوم شهر و شهروند
۹۷	گفتار دوم: تاریخچه و تحولات شهروندی
۱۱۷	مبحث دوم: معنا و مفهوم حقوق شهروندی
۱۱۷	گفتار اول: کلیات حقوق شهروندی
۱۵۰	گفتار دوم: مصادیق حقوق شهروندی
۱۶۰	گفتار سوم: منابع حقوق شهروندی
۲۰۱	فصل سوم: رعایت حقوق شهروندی توسط پلیس (قبل از وقوع جرم)
۲۰۳	گفتار اول: مفهوم پیشگیری و جایگاه آن در قوانین موضوعه ایران
۲۱۴	گفتار دوم: پیشگیری در حقوق موضوعه ایران
۲۱۸	گفتار سوم: چالش‌های نیروی انتظامی برای پیشگیری از جرم
۲۲۳	گفتار چهارم: الزامات پلیس در پیشگیری از جرم
۲۳۵	فصل چهارم: رعایت حقوق شهروندی توسط پلیس (در مقام ضابط دادگستری)

۲۳۷	مبحث اول: بایسته‌های مرحله کشف جرم
۲۳۷	گفتار اول: مرحله کشف جرم بعد از وقوع جرم
۲۴۴	گفتار دوم: حقوق شخص تحت تعقیب
۲۶۸	گفتار سوم: مرحله تحت نظر پلیس
۲۷۷	گفتار چهارم: حقوق بزه‌دیده
۲۸۱	مبحث دوم: بایسته‌های مرحله تحقیقات مقدماتی
۲۸۲	گفتار اول: حقوق شخص تحت تعقیب
۲۹۳	گفتار دوم: عایت تشریفات احضار
۲۹۷	گفتار سوم: رعایت تشریفات جلب
۳۰۱	گفتار چهارم: نفیض تحقیقات محلی و معاینه محل
۳۰۸	گفتار پنجم: تشریفات بازداشت و وقت
۳۱۵	گفتار ششم: حقوق بازداشت‌شده
۳۲۲	گفتار هفتم: حقوق شاهد در دادرسی
۳۲۷	فصل پنجم: نیروی انتظامی و در کردنی جامعه محوری برای تحقق حقوق شهروندی
۳۳۰	گفتار اول: مفهوم پلیس جامعه محور
۳۳۵	گفتار دوم: ویژگیهای سازمانی پلیس جامعه محور
۳۴۱	گفتار سوم: ایجاد مرکز فوریت‌های پلیسی ۱۱۰ برای پاسخ به نیازهای پلیسی مردم
۳۴۷	گفتار چهارم: طرح نظارت همگانی ۱۹۷ یکی از راهکارهای تحقق پلیس جامعه محور
۳۵۳	گفتار پنجم: ایجاد پلیس زن گامی در جهت تحقق حقوق زن و کودکان
۳۶۲	گفتار ششم: ایجاد پلیس پیشگیری
۳۶۶	گفتار هفتم: سایر کارکردها
۳۷۳	نتیجه‌گیری و پیشنهادها
۳۸۱	فهرست منابع

سخن ناشر

کسب علم و دانش و تلاش برای بهره‌گیری از علوم جدید و بومی‌سازی آن برای رفع نیازهای علمی، فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی به منظور اعتلای اقتدار امت اسلامی از توصیه‌های مهم اسلام است. علوم پلیسی که همگام با پیشرفت بسیاری از علوم محض و تلفیق آنها با یکدیگر، روز به روز نوین‌تر شود و مرزهایی تازه از دانش می‌سازد، از جمله علمی است که درخت آن در کشورمان در حال رشد و نمو و ثمر دادن است.

تألیف آثار علمی برجسته و معتبر و ارائه مفاهیم آن‌ها از جمله رهیافت‌های کارآمد و اثربخش است که می‌توان در سایه آن بستری مناسب برای بهره‌گیری از تجربه‌های ارزشمند و دانش بومی نخبگان و کارشناسان علوم پلیس کشورمان ساخت. بدیهی است اندیشمندان، خبرگان و کارشناسان امور پلیسی داخلی و بی‌گانه باید با تلفیق همگن تجربه‌های خود با علوم و تجربه‌های کارشناسان علوم پلیسی کشورهای دیگر، سوره‌ها باعث پیشبرد دانش پلیسی در کشور شوند. امید است با نشر آثار تألیفی از این دست، تمامی هر چند کوچک در این مسیر بلند برداریم و نویسندگان، محققان، کارشناسان و استادان را برانگیزانیم تا تجربه‌ها و توان علمی خود را متبلور کنند و اشاعه دهند.

انتشارات دانشگاه علوم انتظامی امین

پیشگفتار به لفان

«من لم یسک المخلوق لم یشکر الخالق»

«الْحَمْدُ لِلَّهِ شُكْرًا لِنِعْمَتِهِ، وَاسْتِدْعَاءٌ لِمَزِيدِهِ، وَاسْتِخْلَاصٌ لَهُ وَبِهِ دُونَ غَيْرِهِ، وَعِبَادَةٌ بِهِ مِنْ كُفْرَانِهِ وَالْإِلْحَادُ فِي عَفْوِهِ وَكَبْرِيَاءِهِ، حَمْدٌ مَنْ يَعْلَمُ أَنَّ مَا بِهِ مِنْ نِعْمَاتِهِ فَمِنْ عِنْدِ رَبِّهِ، وَمَا مَسَّهُ مِنْ عُقُوبَتِهِ فَمِنْ سِوَايَ...»

ستایش مخصوص خداست، به خاطر شکر نعمت‌هایش، و درخواست نعمت بیشتر، و خالص ساختن شکر برای او و به یاری او نه غیرش، و پناه بردن بر او از کفران و ناسپاسی او و انکار عظمت و بزرگواریش، ستایش کسی که می‌داند هر نعمتی که دارد از جانب خداست، و هر عقوبت و کیفری که به او رسد از بدی‌های خودش است.

اکنون که این کتاب برای ارائه به استادان محترم، صاحب‌امران و خوانندگان گرامی آماده شده است پس اجازت می‌طلبیم مراتب قدردانی و تشکر خود را پس از الطاف بی‌منت‌های پروردگار عالمیان، از استادان فن، بزرگواران و صاحب‌نظران، مبدران، مکاران، دوستان و کلیه عزیزانی که در این وادی ما را راهنما بوده‌اند تقدیم داشته، انسان‌هایی که از دریای علم خویش جره‌ای بر کام مشتاق ما ارزانی داشتند و یادشان همواره به نیکی در خاطرم‌ان زنده خواهد بود.

هدف از نگارش کتاب و ضرورت آن

هدف و منظور اصلی این کتاب، تلفیق بایسته‌ها و الزامات حقوق شهروندی با مأموریت‌های پلیس (در استای پیشگیری از جرم و در مقام ضابط دادگستری، انجام وظایف محوله پس از وقوع جرم) است. برخی از این الزامات، الزاماتی قانونی هستند، گرچه برخی از آنها فاقد ضمانت اجرای کیفری‌اند، ولی بسیاری از مواردی که در این کتاب درج خواهد شد مواردی هستند که با توجه به اسناد بین‌المللی و اقتباس و الهام از پلیس کشورهای متمدنی به رشته تحریر درآمده‌اند.

بنابراین، منظور نهایی ما از الزامات پلیس نسبت به مایات حقوق شهروندی، کلیه الزاماتی است که مبتنی بر نص صریح قانون مدون داخلی یا مبتنی بر اسناد بین‌المللی است که؛ دارای ضمانت اجرایی کیفری یا فاقد آن است یا از برخی اصول و موازین مقرر در منشورهای رفتاری پلیس اقتباس شده‌اند. از این رو، در این تحقیق درصدد بوده‌ایم تا با بیان موارد و الزامات مذکور، میان حفظ نظم و امنیت کشور توسط پلیس (مأموریتی خطیر) و رعایت و احترام به حقوق شهروندی شهروندان نوعی تعادل و توازن برقرار کنیم. به هر ترتیب، هر یک از موارد مذکور، جای خود را داشته و به بهانه حفظ نظم عمومی نمی‌توان از اختیارات ویژه پلیس سوء استفاده کرد و محل حقوق و آزادی‌های مشروع شهروندان شد.

با توجه به تصویب ماده واحده قانون احترام به آزادی‌های مشروع و حفظ حقوق شهروندی در چندی پیش (سال ۱۳۸۳) از یک سو و حرفه‌ای و تخصصی‌تر شدن مأموریت‌های پلیس در سالیان اخیر از سوی دیگر و توجه و ملاحظه مستمر و دقیق

مقامات و مسئولان مملکتی در این زمینه، لازم به نظر می‌رسید که تحقیق جامعی از حیث بررسی حدود وظایف و اختیارات پلیس، تجمیع و تطبیق آن با موازین حقوق شهروندی (مذکور در ماده واحده مذکور) و الزامات حقوق بشری (مذکور در اسناد مختلف بین‌المللی) انجام شود. بنابراین ضرورت انجام این تحقیق در اینجا است که در آن، تقریباً همه موازین حقوق بشر که پلیس به نوعی با آن مرتبط بوده و در تحقق یا تضییع آن نقش دارد، ذکر شده و به تفصیل مورد بررسی قرار گرفته است. این الزامات نسبت به متهم از یک سو شاکی (که با عنوان بزه دیده خوانده شده است) از سوی دیگر بیان شده‌اند، در پایان نیز از حقوق سایر اشخاص دخیل در امر کیفری مانند شاهد و مطلع سخن گفته‌ایم. تدوین این مجموعه با توجه به ویژگی‌های مذکور (از جمله تجمیع حقوق و الزامات حقوق بشری بهم، شایع، شاهد و مطلع در یک جا) ضرورت انجام آن را کاملاً محسوس می‌کند.

مقدمه

از جمله پدیده‌هایی که در عصر تحولات سیاسی-اجتماعی در جهان بیش از پیش مورد توجه قرار گرفته پدیده شهروندی است. ارائه نظریه‌ها و گفتمان‌های روزافزون از سوی جامعه‌شناسان، فیلدوفان سیاسی و حقوقدانان، در راستای حقوق شهروندی، نشانگر نیاز دنیای نوین امروز، به سازه‌های چگونگی اجرای حقوق شهروندی در سطح جوامع است (احمدزاده، ۱۳۸۴: ۹۱). به طوری که مسائل جوامع و راه‌های کاهش مشکلات شهروندان، مقوله آگاهی از حقوق شهروندان و توجه به تهیه شیوه‌های تعمیم آن، خود از موضوعات مهم در سیاست‌گذاری اجتماعی و انسانی و... تلقی می‌شود. به علاوه مسئله حقوق شهروندی دارای زمینه‌ها و ابعاد مختلفی است که توجه به آن می‌تواند موجبات کاهش پاره‌ای از مشکلات شهروندی شود که در حال حاضر متوجه دستگاه‌ها و نهادهای متولی امور شهری است. مسئله حقوق شهروندی از یک سو متوجه مسائل و منزلت آحاد مردم و قبول موجودیت انسانی و اجتماعی آنهاست و از سوی دیگر به سازوکارهای تثبیت و گسترش آن، نه تنها موجب اعتلا و رشد فرهنگی خواهد شد؛ بلکه کاهش در هزینه‌های اجتماعی، انتظامی و قضایی را به همراه خواهد داشت. از جمله کارکردهای سیستم انتظامی، حفظ حقوق شهروندی و توجه شهروندان به وظایف و نیز حقوق شهروندی است که مبانی و اصول آن در چارچوب قوانین رسمی کشور و نیز هنجارها و ارزش‌های عام اجتماعی به رسمیت شناخته شده است (موسوی، ۱۳۸۰: ۵۰).

آنچه مسلم است یکی از ارزش‌ها و شاخص‌های جامعه مطلوب، وجود امنیت و احساس وجود آن در جامعه است؛ چرا که رشد و پیشرفت هر جامعه در گرو فعالیت و خلاقیت شهروندانی است که ایمن از هر گونه تعدی و تجاوز دیگران باشند. پس امنیت از حیات و

فعالیت انسان منفک نیست و حق داشتن امنیت از جمله حقوق مبرهن فرد در اجتماع بوده که خود یکی از مؤلفه‌های حقوق شهروندی محسوب می‌شود.

لازم به توضیح است، امنیت مقوله‌ای است که در سطوح خرد، ملی و فراملی باید به آن نگریسته شود (افتخاری، ۱۳۸۴: ۲۴). یکی از ابعاد مهم امنیت، امنیت عمومی است که ناظر بر امنیت شهروندان در شبکه تعاملات فرد، دولت و جامعه است. ایجاد امنیت عمومی و حفظ آن در سطح جامعه در راستای تأمین و تضمین حقوق شهروندی افراد از جمله کارکردهای دولت‌هاست که توسط سازمان‌های انتظامی در کشورهای مختلف انجام می‌گردد. در کشور ما نیز طبق ماده ۳ قانون مصوب ۱۳۶۹/۴/۲۷ ناجا این وظیفه مهم به عنوان اولین هدف تشکیل نیروی انتظامی بر عهده این سازمان نهاده شده است که نمایانگر اهمیت فوق‌العاده تأمین امنیت و آسایش و آرامش شهروندان در جامعه است. نیروی انتظامی نیز در جهت انجام هر چه بهتر این وظیفه با به کارگیری نیروهای متخصص و آموزش دیده که برخوردار از فرهنگ و اخلاق اجتماعی هستند به حفظ نظم و تأمین امنیت اقدام می‌کند.